

Srednjovjekovne utvrde i kašteli na obroncima Ivanščice

mr. sc. Krešimir Regan

Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*

Pregledni rad

Sažetak

U XIII. stoljeću pristupilo se gradnji obrambenog sustava Hrvatsko-Ugarske Kraljevine. U sklopu toga obrambenog projekta u središnjoj su Hrvatskoj, odnosno na prostoru sjeverozapadnih dijelova Kraljevine Slavonije, sagrađene srednjovjekovne utvrde na obroncima Žumberačkog i Samoborskog gorja, Medvednici, Ivanščici i uz tokove rijeka Sutle i Kupe. Za vrijeme osmanlijskih ratova njima su se pridružili i brojni kašteli. Nakon gubitka vojne uloge potkraj XVII. i početkom XVIII. st., veliki broj utvrda je napušten, dok su kašteli pretvoreni u dvorce. U ovom smo se radu pozabavili onima sagrađenima na obroncima Ivanščice. Na njezinim južnim padinama sagrađeni su Loborgrad, Gradina kraj Lobora, Oštrcgrad, Belecgrad, utvrda Židovina, Milengrad, Gradišće, Gotalovec i Grebengrad, a na sjevernim padinama Lepoglava, Gradišće kraj Margečana, Ivanec i Bela.

Na Ivanščici, najvećoj i najvišoj planini Hrvatskog zagorja, ljudska je ruka podigla brojne utvrde po njezinim južnim i sjevernim padinama. Prve utvrde sagrađene su, poput Gradine kraj Lobora, već u prapovijesti, a većina njih, izuzev Bele i možda Grebena, tijekom procesa fortificiranja čitave Hrvatsko - Ugarske Kraljevine koj je kralj Bela IV. poduzeo nakon provale Tatara na srednjovjekovni prostor Hrvatsko - Ugarske Kraljevine godine 1242.¹ Tako su na južnim obroncima sagrađeni Loborgrad, Gradina kraj Lobora, Oštrcgrad, Belecgrad, utvrda Židovina, Milengrad, Gradišće, Gotalovca i Grebengrad, a na sjevernim obroncima Lepoglava, Cukovec i Bela. Promjenom doktrine ratovanja tijekom osmanskih ratova u XV. i XVI. st., te utvrde postaju nedostatne za obranu vlastelinstava i pripadajućeg stanovništva, pa njihovi gospodari grade na krajnjim izdancima Ivanščice nove fortifikacije - kaštele. Tako su ispod sjevernih padina Ivanščice sagrađeni kašteli Podbela (Bela I) i Ivanec. Prestankom osmanlijske opasnosti u XVII. st. srednjovjekovne utvrde na vrletima visokih planina se napuštaju, stari se kašteli pretvaraju u dvorce, a na samim brežuljkastim izdancima Ivanščice grade se nove vlastelinske rezidencije.

Prema svojem izgledu, utvrde i kaštele na Ivanščici možemo podijeliti u nekoliko skupina. U prvu skupinu spadaju utvrđena gradišća - Gradina kraj Lobora i Gradišće iznad Podruta, utvrđena zemljanim i kamenim bedemima elipsoidnog tlocrta koji opasuju čitave glavice brda na kojima leže, a naseljene najvjerojatnije još od prapovijesnog doba. U drugu skupinu spadaju utvrde s branič-kulom. Tu skupinu možemo podijeliti na dvije podskupine. U prvu podskupinu svakako spadaju utvrde viteškog reda Ivanovaca, Bela i Cukovec, a možda i utvrda Židovina. Tu podskupinu karakteriziraju samostojeće branič-kule smještene unutar dvorišta opasanog obrambenim zidovima.² U drugu podskupinu spadaju utvrde Oštrcgrad, Gotalovec i možda Lepoglava čije branič-kule ne stoje samostalno, već su sastavnim dijelom obrambenog zida utvrde. U treću skupinu spadaju utvrde koje nemaju branič-kule - Loborgrad, Belecgrad i Milengrad. Njihovo osnovno obilježje jest da su stambeno-reprezentativni i gospodarski sadržaji smješteni unutar snažnih obrambenih zidova na koje se naslanjaju. U četvrtu skupinu spadaju utvrde sa snažnom središnjom utvrdom

¹ GVOZDANOVIĆ, 1971., str. 5. – 6. => Tijekom XIII. i XIV. st. gradi se obrambeni sustav Kraljevine Slavonije. U sklopu toga procesa sagrađene su brojne utvrde na Žumberačkom gorju, Samoborskom gorju, Medvednici, Ivanščici, Moslavačkom gorju, Bilogori, Papuku, Krndiji, Požeškoj gori i uz tokove rijeka Sutle, Kupe, Drave i Save.

ili donjonom, okruženom s nekoliko prstena obrambenih zidova. Unutar donjona nalazi se stambeno-reprezentativni sklop utvrde, dok je sakralni i gospodarski sadržaj smješten, kao i donjon, unutar prvog prstena obrambenih zidova. Od svih utvrda na Ivanščici jedino Grebengrad spada u tu skupinu. U petu skupinu spadaju kašteli. Za razliku od prethodne četiri skupine građene u srednjem vijeku i na visokim gorskim kosama Ivanščice, ove se fortifikacijske građevine grade u samome podnožju planine, na njezinim krajnjim obroncima. U tu skupinu spadaju kašteli Podbela i Ivanec. Za razliku od svojih visinskih prethodnika, kašteli nisu bili napušteni, već su pregrađeni u dvorove.

Prema vremenu nastanka, gradnju utvrda i kaštela na Ivanščici dijelimo u pet etapa.³ U prvoj etapi grade se gradišta, naseljena još od prapovijesti. U drugoj etapi (XII. stoljeće) grade se kraljevske utvrde kao sjedišta županija na mjestima ranijih slavenskih utvrđenja (Grebengrad) te utvrde viteškog reda Ivanovca (Bela, Cukovec, a možda i utvrda Židovina). U trećoj etapi (druga polovica XIII. i XIV. stoljeće) gradnju utvrda umjesto kralja preuzimaju feudalci. Te su utvrde sjedišta njihovih obitelji, ali i simbol njihovoga vlasništva na određenom području (Lobograd, Oštrcgrad, Belecgrad, Milengrad, Gotalovec i Lepoglava) U četvrtoj etapi (druga pol. XV. i XVI. stoljeće) pojedine se srednjovjekovne utvrde proširuju nadogradnjom suvremenih fortifikacijskih elemenata (bastioni, velike baterijske kule) prilagođenih borbi s vatrenim oružjem (Lobograd, Belecgrad, Milengrad). Uz moderniziranje postojećih srednjovjekovnih utvrda u toj se etapi grade i kašteli (Podbela i Ivanec), dok se pojedine utvrde zbog nepovoljnih strateških uvjeta napuštaju (utvrda Židovina). U petoj etapi (od kraja XVII. stoljeća) srednjovjekovne se utvrde napuštaju, a kašteli preuređuju u dvorce (Gotalovec, Podbela i Ivanec).

Bela - Pusta Bela

Ruševine srednjovjekovne utvrde Bele nalaze se na sjevernim obroncima Ivanščice, na 320 metara apsolutne visine, neposredno iznad Belskog doła, prijevoja koji kroz gorski masiv Ivanščice spaja današnje naselje Belu na sjevernoj strani

² DOBRONIĆ, 1984., str. 114.; TOMIČIĆ, 1998., str. 169.–178.; FILIPEC, 1999.–2000., str. 353.–361.

³ BUDAK, 1994., str. 122.–123.

Ivanščice i naselje Podrute na južnoj strani Ivanščice.⁴ Svojim položajem Bela je štitila tu značajnu prometnu komunikaciju kroz istočni dio gorskog masiva Ivanščice, a koja je ugarske zemlje preko Varaždina, Ivanščice i Hrvatskog zagorja povezivala s ostalim dijelovima Kraljevine Slavonije i dalje prema moru.

Sama utvrda sagrađena je na glavici s triju strana strmog brda. Pristup utvrdi moguć je jedino sa sjeverne strane. Na sredini sjevernog obrambenog zida nalazi se mjesto gdje je nekada stajao ulaz u utvrdu koja ima oblik gotovo pravilnog trapeza. Sjeverni obrambeni zid dugačak je približno 32 metra, istočni obrambeni zid 37 metara, južni obrambeni zid približno 39 metara i zapadni obrambeni zid približno 36 metara. Gotovo u sredini utvrde nalazi se ostatak kružne građevine čije je ostatke Dobronić povezala s okruglom branič-kulom, a za čije postojanje znamo iz opisa utvrde iz godine 1606.⁵ Od drugih građevina unutar utvrde danas na površini nisu vidljivi ostaci. Vanjski obrambeni zidovi na pojedinim su mjestima očuvani gotovo u izvornoj visini, osim na južnoj strani gdje se središnji dio obrambenog zida urušio niz padinu.

Iako se utvrda Bela prvi put spominje godine 1275. u imenu opata Margarita, poglavara Bele (*frater Margarita preceptor de Bela*), njezina je povijest puno starija. Sagrađili su je vitezovi viteškoga reda sv. Ivana Jeruzalemskoga (ivanovaca) najvjerojatnije potkraj XII. ili u poč. XIII. st. kao sjedište svog velikog zemljišnog posjeda na sjevernim obroncima Ivanščice i u dolini rijeke Bednje, kasnije Belsko-Ivanečkog vlastelinstva.⁶ Od XIII. st. pa sve do godine 1434. Bela je u posjedu Ivanovaca, uz kraći prekid poč. XIV. st., kada je njome zavladao Henrik III (II) Gisingovac, slavonski ban (1301–09). Nakon ivanovaca, gospodari Bele bili su vranski prior i ban Matko Talovac (1434–45), grofovi Celjski (1445–56), ban Ivan Vitovec (1457–68), hrv.-ug. kralj Matija Korvin (1468–90), Ivaniš Korvin (1490–oko 1500) i obitelj Petheő de Gerse (oko 1500–1730), za čije je vladavine Bela bila konačno napuštena.⁷ Iako je Bela bila godine 1481. stradala u požaru, ona je bila obnovljena i naseljena sve do godine 1653. kada se spominje kao ruševina (*dirutum*

⁴ KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, 1886., str. 46.; ĐURIĆ, 1981., str. 50.; REGISTAR, 1990., str. 89., REGISTAR, 1997., 98.

⁵ DOBRONIĆ, 1984., str. 101.

⁶ DOBRONIĆ, 1984., str. 17. - Ivanovci se prvi put spominju u okolici Ivanščice godine 1201.

⁷ LASZOWSKI, 1903./1904., str. 1. – 12.; BELOŠEVIĆ, 1926., str. 100–101.; SZABO, 1920., str. 85–86.; ŠOŠTARIĆ, 1987., str. 80.; DOBRONIĆ, 1984., str. 19–20.; OBAD - ŠĆITAROCI, 1991., str. 38.; KRAŠ, 1997., str. 58–61.; MATIJEVIĆ - SOKOL, 1997., str. 23–24.

castrum).⁸ Nakon napuštanja srednjovjekovne utvrde narod je te ruševine prozvao Pustom Belom.

Podbela (Bela I)

Kaštel Podbela ili Bela I. danas je dvorac, prvotno sagrađen kao kaštel. Smješten je na zaravanku niskog oblog brežuljka, na apsolutnoj visini od 200 m. Dvorac je svojim arhitektonskim podrijetlom kasnorenesansni kaštel sagrađen kao pravokutna utvrda s četiri manje okrugle kule na uglovima s trokatnom pravokutnom ulaznom branič-kulom na sredini zapadnog obrambenog zida. Unutar obrambenih zidova kaštela smještena je velika jednokatna stambena zgrada, oslonjena zapadnim pročeljem na branič-kulu. Čitavi je kaštel okružen plitkim obrambenim jarkom. Nekada se u kaštel ulazilo preko pomičnog mosta. Središnji dio kaštela danas je dobro očuvan, dok su se obrambene kule polovično urušile. Na sjeverozapadnu okruglu kulu naslanja se visoko prizemna pravokutna građevina, koja je premostila obrambeni jarak s dva luka. Obrambeni jarak danas je djelomično zatrpan.

Kaštel Podbelu ili Belu I. sagradila je obitelj Petheő de Gersa najvjerojatnije potkraj XVI. st. ili početkom XVII. st. Kaštel se prvi put spominje god. 1606. (KRAŠ, 1996., str. 44.). U njihovome posjedu Podbela je ostala sve do godine 1730., kada je kaštel preuzela Dvorska komora Habsburške Monarhije, koja je prvotno poklonila Podbelu obitelji Palffy, a već 1740. prodala Podbelu grofu Ladislavu Erdődyu. Obitelj Erdődy sagradila je u neposrednoj blizini kaštela u XVIII. st. barokni dvorac Belu II. sa dvije okrugle kule na vanjskome pročelju. Taj je dvorac zajedno s kaštelom činio veliki stambeno - gospodarski kompleks toga dijela Belsko - Ivanečkog vlastelinstva. U posjedu Erdődyevih Podbela je ostala sve do 1817. kada je nakon duge sudske tužbe bila vraćena potomcima obitelji Petheő de Gerse - obiteljima Josipović, Lovinčić i Barabaš. God. 1858. barun Ivan Ožegović otkupio je od njih kaštel i dvorac. U posjedu obitelji Ožegović kaštel je ostao sve do godine 1946. kada je nacionaliziran, a dvorac do 1953.⁹

⁸ DOBRONIĆ, 1984., str. 99.; KRAŠ, 1996., str. 37.

Gradišće kraj Margečana

U neposrednoj blizini Bele, na brdu Cukovec, približno 1.5 km zapadno od sela Margečan nalaze se ostaci srednjovjekovne utvrde koje narod ovih krajeva zove Gradišće.¹⁰ Iako povijesni izvori šute o imenu i porijeklu ovog zdanja, u narodu je ostala predaja da se tu nekada nalazio »razvalina kloštra negda Templarah ili Čerlenih Fratrov«.¹¹ Prema izgledu, utvrdu je najvjerojatnije sagradio red sv. Ivana Jeruzalemskoga (ivanovaca) najvjerojatnije potkraj XII. ili u poč. XIII. st., kada i utvrdu Belu.¹²

Iako svojim geografskim smještajem ne pripada obroncima Ivanščice već Varaždinsko - topličkome gorju s druge strane rijeke Bednje, u povijesno-teritorijalnome smislu usko je vezana uz veliki posjed reda sv. Ivana Jeruzalemskog, iz kojeg je kasnije nastalo svjetovno Belsko - Ivanečko vlastelinstvo. U vojnome smislu utvrda je imala izvrstan strateški položaj jer je kontrolirala prolaz između ivanečkog i belsko dijela doline rijeke Bednje, koja upravo u podnožju ove utvrde ulazi u klanac kojeg tvori krajnji sjeverni obronak Ivanščice te krajnji južni ogranak Varaždinsko - topličkog gorja.

Ostaci utvrde nalaze se na zapadnome vrhu brda Cukovec, iznad korita rijeke Bednje, na 325 m apsolutne visine. Taj je vrh ustvari vrlo uska i dugačka zaravan, prekrivena gustom vegetacijom, omeđena ostacima obrambenih zidova, okružena s triju strana strmim padinama, osim na istočnoj strani s koje je pristup utvrdi najlakši. Ulaz u utvrdu najvjerojatnije se nalazio upravo na toj strani. Obrambeni zidovi utvrde zatvaraju gotovo pravilan, ali izuzetno izdužen pravokutnik dugačak približno 190 m, a širok u središnjem dijelu (maksimalna širina utvrde) približno 28 m. Zapadni i istočni obrambeni zid utvrde su zaobljeni. Utvrda je podijeljena u dva dijela. Na istočnoj strani nalazi se vanjska utvrda, dugačka približno 70 m, koja se svojim zapadnim dijelom naslanja na unutrašnju utvrdu, od koje je odvojena obrambenim jarkom. Prešavši taj jarak ulazi se u središnju utvrdu, u čijem se zapadnome, najvišem dijelu utvrde nalaze ostaci branič-kule široke i dugačke približno 10 m, mjestimično visoke i do 2 m.

⁹ SZABO, 1920., str. 86.; OBAD - ŠĆITAROCI, 1991., str. 40.

¹⁰ KUKULJEVIĆ - SAKCINSKI, 1886., str. 46.; ŠIMEK, 1997., str. 20.; REGISTAR, 1997., str. 120–121.

¹¹ DOBRONIĆ, 1984., str. 102.; ĐURIĆ/FELETAR, 1991., str. 48.

¹² DOBRONIĆ, 1984., str. 20–21.; TOMIČIĆ, 1998., str. 174., 178.

Kaštel u Ivancu nalazio se u samome središtu današnjeg naselja, neposredno uz župnu crkvu. Kaštel je bio sagrađen na mjestu gdje je nekada stajala križarska kapela sv. Ivana Krstitelja, po kojemu je naselje dobilo ime.¹³ On je prvotno bio obrambena građevina poligonalnog tlocrta utvrđena s tri obrambene kule. Poligonalan tlocrt kaštela daje nam naslutiti da su vanjski obrambeni zidovi kaštela pratili gabarite starije zemljano-drvene utvrde, koja je mogla biti sagrađena oko križarske kapele potkraj XV. ili početkom XVI. st. za zaštitu stanovništva od osmanskih pljačkaških prepada.¹⁴ Najstariji dio kaštela bila je velika trokatna branič-kula, kasnije uklopljena u središnji dio sjevernog obrambenog zida. Sjeverozapadni ugao kaštela štitila je poligonalna kula, a sjeveroistočni ugao polukružna kula. Ulaz u kaštel nalazio se između te kule i branič-kule. Čitava je građevina bila okružena obrambenim jarkom. Prestankom osmanlijske opasnosti poč. XVIII. st., kaštel se za posljednjih članova obitelji Petheő de Gerse i obitelji Erdődy preuređuje u dvorac čija su se tri stambena krila naslonila na sjeverne, zapadne i južne dijelove obrambenih zidova. S unutrašnje strane dvorac je bio otvoren hodnicima s arkadama. Posljednju obnovu dvorca proveli su članovi obitelji Kukuljević - Sakcinski koji su zatrpali obrambene jarke, otvorili novi ulaz u dvorac na zapadnome zidu, porušili poligonalnu obrambenu kulu na sjeverozapadnome zidu te na njezinome mjestu sagradili prvotno dvokatni, kasnije jednokatni aneks s terasom ograđenoj ukrasnim kruništem.

Utvrdi ili kaštel u Ivancu sagradila je obitelj Petheő de Gersa najvjerojatnije u prvoj polovici XVI. st. oko stare križarske kapele sv. Ivana Krstitelja, kao glavno sjedište obitelji te velikog vlastelinstva. Kaštel se prvi put spominje godine 1558. U vlasništvu te obitelji kaštel je bio sve do 1730. kada ga je preuzela Dvorska komora Habsburške Monarhije, a nakon 1740. obitelj Erdődy. Kaštel je godine 1817. bio vraćen potomcima obitelji Petheő de Gerse, koji su ga godine 1818. prodali barunu Adamu Peharniku-Hotkowichu i Antunu Kukuljeviću Sakcinskomu. God. 1867. obitelj Kukuljević Sakcinski otkupila je kaštel i posjed od nasljednika baruna

¹³ KRAŠ, 1996., str. 35.; KRAŠ, 1997., str. 65.

¹⁴ BALOG, 1996., str. 54–63. - Kapela se nalazila u dvorištu kaštela, a porušena je tek godine 1674. U Hrvatskome zagorju i okolici Križevaca postoji nekoliko lokaliteta gdje su crkve bile zbog osmanskih pljačkaških prepada tijekom XV. i XVI. st. opasane drvenim palisadama (npr. utvrda oko župne crkve u Bednji) i obrambenim jarkom, a kasnije i čvrstim obrambenim bedenom (npr. zid cinktora oko crkve sv. Vuka nad Klenovnikom na kojemu su očuvane puškarnice). Prestankom osmanske opasnosti ti su obrambeni zidovi bili tijekom XVII. i XVIII. st. uklopljeni u cinktore.

Peharnik-Hotkowicha. God. 1943. kaštel je bio zapaljen, a njegovi ostaci, zajedno s imovinom obitelji Kukuljević-Sakcinski nacionalizirani godine 1946. Njegovi posljednji ostaci uklonjeni su godine 1959.¹⁵

Lepoglava

Srednjovjekovna utvrda u Lepoglavi bila je sagrađena na osamljenome brdu Gorici u bednjanskoj dolini, na 320 m apsolutne visine, iznad današnjeg naselja Lepoglave, a kraj kapele sv. Ivana na Gorici.¹⁶ Utvrda je bila sagrađena na izvrsnom strateškom položaju s kojeg je kontrolirala zapadni ulaz u dolinu rijeke Bednje. Analizirajući već prije navedeni crtež Lepoglave možemo zaključiti da se utvrda dijelila na dva dijela, odnosno na unutarnju i vanjsku utvrdu. Od vanjske utvrde na crtežu je prikazan mali fragment njezinog južnog obrambenog zida, dok su od unutrašnje utvrde prikazani ostaci nižeg zapadnog i višeg južnog obrambenog zida kako se naslanjaju jedan na drugog pod pravim kutom. U prizemlju središnjeg dijela južnog zida nalaze se vrata. S obzirom da se ti ostaci nalaze na najvišoj točki brda, možemo pretpostaviti da oni pripadaju branič-kuli. Zapadno od nje prikazana je kapela sv. Ivana koja se svojom južnom stranom naslonila na kulu.

Lepoglava se prvi put spominje kao utvrda u darovnici hrvatsko - ugarskog kralja Sigismunda iz godine 1399. kojom je Hermanu II. Celjskom poklonio čitavo Zagorje. Iako su brojni povjesničari i drugi istraživači povijesti Lepoglave smatrali da su Celjski već iduće godine porušili utvrdu, a od njezina građevinskog materijala sagrađiti pavlinski samostan u njezinome podnožju, lepoglavska se utvrda spominje kao čitava građevina još 1405. i 1435.¹⁷ Utvrda je najvjerojatnije stradala, kao i nedovršeni samostan u njezinom podnožju, tijekom osmanskog pljačkaškog pohoda godine 1479. Samostan je godine 1492. obnovio Ivaniš Korvin utvrdivši ga obrambenim zidom.¹⁸ Moguće je da su prigodom te obnove srednjovjekovni majstori kao građevinski materijal koristili kamen iz lepoglavske utvrde. Na crtežu Lepoglave

¹⁵ SZABO, 1919., str. 56–57.; SZABO, 1920., str. 85.; OBAD - ŠČITAROCI, 1991., str. 90.; KRAŠ, 1994., str. 35–44.; ŠABAN, 1994., str. 45–52.; KUŠEN, 1994., str. 53–59.; KRAŠ, 1996., str. 38–49.; KRAŠ, 1997., str. 65–69.

¹⁶ REGISTAR, 1997., str. 116.

¹⁷ LASZOWSKI, 1912., str. 328.; SZABO, 1919., str. 22–52.; MARKOVIĆ, 1986., str. 205–206.; ADAMČEK, 1989., str. 45.; ŠVAB, 1989., str. 626.; BALOG, 1992., str. 56.; TEŽAK, 1995., str. 34. ; BALOG, 1996., str. 54.

¹⁸ BALOG, 1994.(a), str. 71.; BALOG, Z., 1994.(b), str. 173–174.

iz godine 1492. jasno se prikazuje utvrđeni samostan i ruševina lepoglavske utvrde na brdu iznad njega.¹⁹

Loborgrad - Pusti Lobar

Ostaci Loborgrada nalaze se oko 3 km sjeverno od naselja Lobora, na vrhu omanjeg, ali iz doline Krapine pogledima zaklonjenog brda, na 520 m apsolutne visine.²⁰ Svojim položajem Loborgrad je štitio kolni prijelaz kroz zapadni dio gorskog masiva Ivanščice. Gotovo svojom čitavom površinom zauzima glavicu s triju strana strmog brda. Pristup gradu moguć je jedino sa sjeverne strane, po razvodnici jedne od južnih gorskih kosa Ivanščice, od koje je Loborgrad odvojen obrambenim jarkom. Prešavši jarak ulazi se u vanjsku utvrdu, od koje su se očuvali tek neznatni ostaci obrambenih zidova uz jarak. Unutrašnja utvrda sagrađena je na samome vrhu brda te sastojala od dvokatne pravokutne građevine stambene namjene (18 x 7 m), dodatno zaštićene velikom polukružnom baterijskom kulom. Taj je dio Loborgada bio sve do 1990-ih godina najbolje očuvana cjelina utvrde, ali se pod pritiskom vremena znatno urušila.

Loborgrad se prvi put spominje godine 1244. kao posjed, a godine 1259. kao utvrda koju je hrvatsko - ugarska kraljica Marija oduzela plemiću Puchnu, sinu Urbana, i poklonila varaždinskom županu Mihajlu. Početkom XIV. st. kao vlasnik utvrde spominje se Thomas Niger. Godine 1399. Loborgrad je, zajedno s Zagorskom županijom, dobila obitelj Celjski. Nakon Celjskih utvrdom su gospodarili Katarina Branković (od 1456), ban Ivan Vitovac i sinovi Ivan, Juraj i Vilim (od 1457), Jakob Székely (od približno 1489.), Ivaniš Korvina (od 1494.), Franjo Berislavić (od 1504.), Ivan IV. Bánffy (od 1517) i obitelji Keglević (od 1525. – 1905.) koja ga je napustila potkraj XVI. ili početkom XVII. st. preselivši se u novi dvorac u Loboru.²¹

¹⁹ RISEK, 2003., str. 17.

²⁰ ĐURIĆ, 1982., str. 59.; REGISTAR, 1997., str. 74.

Gradina kraj Lobora

Ostaci utvrde nalaze se u neposrednoj blizini Lobora, na zaravanku s triju strana strmog brda, na 383 m apsolutne visine.²² Gradina je sagrađena na krajnjem rubu strme južne padine Ivanščice, od koje je odvojena velikim zemljanim bedemom. Sastoji se od dva djela - unutrašnje utvrde zaštićene velikim zemljanim bedemom čiji ostaci zatvaraju prostor elipsoidnog oblika (110 m x 80 m), te vanjske utvrde koja se svojom zapadnom stranom naslonila na unutrašnju utvrdu. Sjeveroistočnu stranu vanjske utvrde također štiti zemljani bedem, a istočnu i južnu stranu strme padine. Ulaz u utvrdu najvjerojatnije se nalazio na spoju zemljanih bedema unutrašnje i vanjske utvrde na sjevernoj strani Gradine.

Arheološka istraživanja koja su proveli godine 1998. i 2002. Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u suradnji s Konzervatorskim odjelom Uprave za zaštitu kulturne baštine pri Ministarstvu kulture otkrila su da je prva utvrda na Gradini bila sagrađena u ranom brončanom dobu, a obnovljena najvjerojatnije u IV. st. pr. Kr. kada su loborskim krajem zagospodarili Kelti. Stara je utvrda u vojnome smislu bila napuštena najvjerojatnije za vladavine Rimljana u I. st., a ponovno stavljena u funkciju u kasnoj antici. Tada je na vrhu zemljanih prapovijesnih bedema sagrađen zidani obrambeni zid. Čini se da je ta kasnoantička utvrda stradala tijekom seobe naroda početkom VII. st. Širenje hrvatske države na područje međuriječja u XI. st. pratila je i građevinska aktivnost, tako da je u gotovo središnjem dijelu Gradine podignuta predromanička crkva s grobljem. Nakon gradnje Loborgrada i Oštrca u neposrednoj blizini Lobora, Gradina gubi vojnu ulogu, a na temeljima stare crkve gradi se nova crkva u gotskom stilu (XIV. - XV. st.). Zbog sve čestih upada osmanskih postrojbi na loborske područje tijekom XVI. st. Gradina se utvrđuje palisadama podignutima na vanjskome licu prapovijesnog i antičkog zemljanog bedema te služi kao pribježište okolnome stanovništvu. Nakon prestanka osmanske opasnosti u XVII. st., Gradina gubi obrambenu, a zadržava sakralnu ulogu koja je bila vezana uz svetište Majke Božje Gorske.²³

²¹ LASZOWSKI, 1905., str. 634. – 635.; SZABO, 1914., str. 112.; SZABO, 1920., str. 77.; ŠOŠTARIĆ, 1987., str. 82.; OBAD - ŠČITAROCI, 1991., str. 136.

²² REGISTAR, 1997., str. 74.

Oštrcgrad

Ostaci utvrde nalaze se približno 2 km sjeveroistočno od naselja Lobora, na vrhu visokog i strmog brda, na 746 m apsolutne visine.²⁴ Utvrdu se može pristupiti samo sa sjeverozapadne strane. Dijeli se na unutrašnju i vanjsku utvrdu. Unutrašnja utvrda u osnovi je jajolikog tlocrta, dugačka približno 30, a široka približno 22 m. U njezinome sjevernome dijelu nalaze se ostaci kružne, a u južnome dijelu ostaci kvadratne branič-kule. Između njih nalazio se stambeni dio utvrde (palača), od koje su danas sačuvani tek neznatni ostaci. Sa sjeverozapadne i zapadne strane unutrašnju je utvrdu u punoj dužini (približno 53 m) štitila vanjska utvrda, od koje je najbolje očuvana ulazna pravokutna kula s nekoliko strijelnica te sjeverozapadni obrambeni zid.

Brdo pod imenom Oštrc prvi se put spominje godine 1258., a istoimena utvrda tek godine 1330. kada njome gospodari Petar Gisingovac zvan Herceg.²⁵ U rukama Gisingovaca Oštrcgrad ostaje sve do 1339. godine kada je njihove posjede u ime kralja Karla I. Roberta Anžuvina osvojio ban Mikac Mihaljević (ŠVAB, 1998., str. 687.). U kraljevskim je rukama Oštrcgrad sve do godine 1399. kada ga hrvatsko-ugarski kralj Sigismund, zajedno sa Zagorskom županijom, poklanja obitelji Celjski. Nakon Celjskih i Katarine Branković, utvrdom su gospodarili Vitovci (od 1457), Jakob Székely (od približno 1489.), Ivaniš Korvina (od 1494.), Beatrica Frankapan (od 1504.), Juraj Brandenburški iz kuće Hohenzollern (od 1509.), Ljudevit Pakrački (od 1513.) i Mirko Bradač (od 1519.).²⁶ Od godine 1555. Oštrcgradom gospodare kao suvlasnici obitelji Pakrački i Bradač, da bi ime se kasnije pridružili putem raznih ženidbenih veza i obitelji Kastelanović, Bojničić, Heršići, Kerečenji i Keglević, koja ga je napustila u prvoj polovici XVII. st.²⁷

²³ JURICA/FILIPEC, 2002., str. 4. – 37.

²⁴ ĐURIĆ, 1981., str. 57.; REGISTAR, 1997., str. 75.

²⁵ LASZOWSKI, 1912., str. 328.; SZABO, 1914., str. 113.; MILETIĆ, 1999., str. 137.

²⁶ PINTEROVIĆ, 1989., str. 249.

²⁷ LASZOWSKI, 1912., str. 330. – 332.; SZABO, 1912., str. 113. – 114.; ŠOŠTARIĆ, 1987., str. 82.

Belecgrad

Ostaci utvrde nalaze se približno 3.5 km sjeverno od današnjeg mjesta Belca, na zaravanku s triju strana strmog brda, na apsolutnoj visini od 540 m.²⁸ Utvrda je u tlocrtu nepravilan trapez dugačak približno 60, a širok 21 m. U sjevernome dijelu utvrde nalaze se ostaci dvokatne palače. Između nje i južnog obrambenog zida nalaze se ostaci gospodarskih građevina, koji se stražnjom stranom naslanjaju na zapadni i istočni obrambeni zid. U utvrdu se ulazilo kroz vrata smještenim na sredini južnog obrambenog zida. Razvojem i jačanjem vatrenog oružja tijekom druge polovine XV. i XVI. st., Belecgrad se dodatno utvrđuje gradnjom velikog polukružnog bastiona na južnoj strani, ispred kojeg je sagrađen polukružni zid sa zadaćom da nivelira i učvrsti prilazni put u utvrdu. U toj nadogradnji ojačan je i zapadni obrambeni zid utvrde.

Belecgrad se prvi put spominje godine 1334. kada iz gospodstva Fridrika Celjskog prelazi u posjed Petra Gisinga. Obitelj Gisinig gospodarila je Belecgradom sve do godine 1339., kada je postao kraljevskim posjedom. Nakon kralja, utvrdom je vladala obitelj Celjski (od 1399.), Katarine Branković (od 1456) obitelj Vitovec (od 1457.), Jakob Székely (od približno 1489.), Ivaniš Korvina (od 1494.), Beatrica Frankapan (od 1504.), Juraj Brandenburški iz kuće Hohenzollern (od 1509.), obitelj Gyulay (nakon 1514.), obitelj Turóczy (od 1567.), Sigismund Keglević (od 1634.), Tomo i Aleksandar Mikulić Brokunovečki (od 1635.), kraljevska blagajna Habsburške Monarhije (od 1657.), Juraj II. iunior Erdődy (od 1657.), Elizabeta Keglević rođ. Erdődy (od 1674.), Ana Barbara Auersperg (prije 1706), Adam Benedikt Rattkay (od 1706.) i Franjo Matačić (od 1720.). Za vladavine Rattkaya ili Matačića Belečka je utvrda napuštena, a središtem posjeda postaje obližnji dvorac u Selnici.²⁹

²⁸ ĐURIĆ, 1982., str. 57.; REGISTAR, 1997., str. 65.

²⁹ LASZOWSKI, 1914., str. 33.–36.; SZABO, 1914., str. 115. – 116.; SZABO, 1920., 78. –79.; ŠOŠTARIĆ, 1987., str. 82.; OBAD - ŠČITAROCI, 1991., str. 236. – 239.; GULIN, 1995., str. 47., 59.,

Židovina

Ostaci utvrde Židovine nalaze se približno 4 km sjeverozapadno od naselja Belca, na 692 m apsolutne visine. Gotovo svojom čitavom površinom zauzima glavicu s triju strana strmog brda. Pristup gradu moguć je jedino sa zapadne strane, po razvodnici jedne od juž. gorskih kosa Ivanščice, od koje je Židovina odvojena obrambenim jarkom. Prešavši jarak ulazi se na dugački (približno 43 m) i uski zaravanak, u čijem se središnjem, najužem dijelu nalaze ostaci velike pravokutne branič-kula (11 x 9 m). S obzirom na konfiguraciju terena zapadno i istočno od kule, čini se da su ti dijelovi utvrde bili zatvoreni palisadama.³⁰

Židovina se prvi put spominje godine 1587. kada hrv. – ug. kralj i rim.- njem. car Rudolf II. poklanja taj posjed obitelji Bedeković Komorski. U razdiobi posjeda obitelji između troje braće – Ljudevita, Nikole i Stjepana - posjed Židovina pripao je Ljudevitu, osnivaču židovnjačke grane obitelji Bedeković Komorski.³¹ U vrijeme kada je Ljudevit Bedeković Komorski dobio židovnjački posjed, utvrda je bila napuštena. Kao posljednji vlasnik Židovine spominje se Zabavnik, koji je dao srušiti zidove utvrde.³²

Zajezda - Milengrad

Ostaci utvrde nalaze se 2 km sjeverozapadno od naselja Zajezde, na 430 m apsolutne visine, na vrhu s triju strane strme kamene stijene koja je prirodnim usjekom s istočne strane te obrambenom grabom sa zapadne strane odvojena od masiva Ivanščice.³³ Utvrda je u tlocrtu nepravilan pravokutnik, dugačak približno 35, a širok 29 m. U nju se ulazi preko duboke prirodne provalije kroz danas dobro očuvana vrata smještena u istočnome obrambenome zidu. U sjeveroistočnome uglu utvrde nalaze se ostaci dvokrilne palače, koja je nekada imala dva kata. Na sjevernome vanjskome zidu palače očuvani su ostaci četiriju srednjovjekovnih

111.; MILETIĆ, 1996.–1997., str. 135. – 139.; RADAUŠ, 1998., str. 58.–59.; ČOŠKOVIĆ, 2002., str. 353.

³⁰ FILIPEC, 1999.–2000., str. 358.–360.

³¹ ZMAJIĆ, 1983., str. 577.; SZABO, 1997., str. 145. – 146.

³² FILIPEC, 1999–2000., str. 359.

³³ ĐURIĆ, 1982., str. 56.; REGISTAR, 1997., str. 84. – 85.

zahoda.³⁴ Od ostalih građevina sačuvani su skromni ostaci pregradnih zidova u zapadnome dijelu utvrde. Južni obrambeni zid dodatno je učvršćen manjom pravokutnom, polovično urušenom kulom (4 x 5 m), dok istočnu stranu utvrde štiti jaki polukružni bastion promjera približno 6 m, s dva velika topovska otvora, dograđen najvjerojatnije potkraj XV. ili početkom XVI. st. Sve do nedavno, na vrhu istočnog obrambenog zida nalazilo se dobro očuvano krunište.

Utvrda Zajezda bila je sjedište istoimenog posjeda koji se prvi put spominje godine 1309., kada je iz ruku Mikca, sina Lorandova, prešla u ruke obitelji Herković (Herkfy), koji su po utvrdi nosili pridjevak »iz Zajezde«.³⁵ Utvrda je u posjedu te obitelji sve do godine 1536. kada se Katarina Herković udala za Nikolu Patačića, i tako mu donijela u miraz dio posjeda i utvrde. U posjedu Herkovića i Patačića utvrda je sve do pol. XVII. st. kada su Herkovići izumrli, a njihovu čitavu imovinu, pa tako i utvrdu Zajezdu (Milengrad) naslijedili Patačići. Nakon što su Patačići sagradili kraj današnjeg naselja Zajezde novi dvorac, srednjovjekovnu su utvrdu prepustili zubu vremena, tako da se ona već 1683. spominje kao »arx deruta«.³⁶

Gradišće

Ostaci nepoznate utvrde nalaze se na brdu Gradišću, na južnim obroncima Ivanščice, iznad sela Podrute, s lijeve strane ceste koja to mjesto povezuje s Belom, na 400 m apsolutne visine. Svojim položajem utvrda je nadzirala južni ulaz u *Belski dol*. Ostaci utvrde nalaze se na ravnome zaravanku elipsoidnog oblika, dugačkog u smjeru jugozapad - sjeveroistok približno 40 m. Čitavi je zaravanak opasan jedva vidljivim obrambenim suhozidom podignutom na vrhu zemljanog nasipa koji je sa sjeverne, istočne i zapadne strane dodatno zaštićen obrambenim jarkom. S južne strane jarak nije iskopan jer je utvrda s te strane bila zaštićena strmom padinom. Ostaci utvrde najbolje su sačuvani na istočnoj strani zaravanka.³⁷ S obzirom na tlocrt i tehniku zidanja, čini se da ti ostaci, poput onih kraj crkve Sv. Marije Gorske kraj Lobora, pripadaju prapovijesnoj utvrdi koja je mogla, tijekom kasne antike, biti

³⁴ HORVAT, 1995., str. 307.

³⁵ Ova se utvrda naziva još i »Mellen aliter Zaiezda«, Melengrad i danas Milengrad

³⁶ SZABO, 1914., str. 117. – 118.; SZABO, 1920., str. 79.; ŠOŠTARIĆ, 1987., str. 81. – 82.; RADAUŠ, 2002., str. 544. – 546.

³⁷ PRIBAKOVIĆ, 1956., str. 135. – 136.; REGISTAR, 1997., str. 124.

ponovno iskorištena u vojne svrhe, a potom, nakon dolaska novog, slavenskog stanovništva, kao zaštićeno pribježište nove zajednice u njezinome podnožju.

Gotalovec

Gotalovec je bio dvokatni dvor s dva krila i velikom, trokatnom ulaznom branič-kulom smještenoj na sredini glavnog pročelja dvorca. Iako je kula bila otvorena velikim prozorima, na njezinom su se trećem katu nalazile i puškarnice koje se vide na fotografiji Gotalovca iz godine 1898. S obzirom na visinu kule, debljinu njezinih zidova, ostatke puškarnica i uklesanu godinu na ulaznim vratima (1322.), možemo pretpostaviti da je prvotna srednjovjekovna utvrda bila ustvari jedna snažna branič-kula, uz koju se od XVII. st. nadalje dograđuju stambena krila. U blizini mjesta gdje je stajala utvrda nalazi se na omanjem zaravanku kapela sv. Petra s grobnicom obitelji Gotal.³⁸

Gotalovec je sagradila obitelj Gotal najvjerojatnije u XIII. st., kada se i spominje njezini prvi član Gatal s pridjevkom »de Gatalovc«.³⁹ U posjedu obitelj Gotal utvrda je ostala sve do 1740. kada je umro Emerik Gabrijel, posljednji potomak te obitelji, čije je posjede, između ostalog i Gotalovec, naslijedila njegova udovica Jelena Rozalija Somogy, a potom njezin muž Ljudevit Bedeković Komorski. God. 1767. Gotalovec je u posjedu obitelji Petković, a nakon njih u posjedu obitelji Erdődy koja ga pripaja grebengradsko-novomaroškom vlastelinstvu potkraj XVIII. ili početkom XIX. st.⁴⁰ Sa zidova Gotalovca I. Kukuljević - Sakcinski zabilježio je nekoliko natpisa, među ostalim i onaj na zaglavnom kamenu polukružnih vrata na ulazu u utvrdu, koji je nosio godinu 1322. Uz taj natpis, Kukuljević je zapisao i natpise iz godina 1618., 1679. i 1824., koji prema Szabi, označuju godine završetaka obnove utvrde, odnosno njezina preuređenja u dvorac.⁴¹ Gotalovec je napušten nakon godine 1864. jer je već na slici iz godine 1888. (izradio M. Šenoa) prikazan napušten. U doba kada je Dragutin Hirc obilazio Hrvatsko zagorje, glavna branič-kula Gotalovca još uvijek je bila pod krovom, kao i jedno od dva krila dvorca prislonjena

³⁸ SZABO, 1914., str. 195.–196.

³⁹ RADAUŠ, 2002., str. 77.

⁴⁰ BOGOVIĆ, 1859., str. 34.–35.; HIRC, 1905., str. 226; BELOŠEVIĆ, 1926., str. 79.; KRČELIĆ, 1952., str. 409.; ZMAJIĆ, 1983., str. 577.

⁴¹ SZABO, 1914., str. 119. – 120.

uz nju.⁴² Posljednji ostaci utvrde bili su uklonjeni nakon godine 1912. kada su iskorišteni za gradnju obližnje ceste.⁴³

Grebengrad

Ostaci utvrde nalaze se na krajnjem istočnom rubu Ivanšice, ispod vrha Velikog Lubenjaka, na udaljenosti približno 2 km sjeverozapadno od naselja Mađareva, na apsolutnoj visini od 502 m.⁴⁴ Brdski izdanak na čijem zaravanku utvrda leži odvojen je od masiva Ivanščice dubokim, umjetno prokopanim jarkom. Sama utvrda sagrađena je u četiri visinski različita nivoa u dužinu od približno 161, a širinu od približno 49 m. Na najvišoj točki utvrde, na kamenoj glavici, sagrađen je grebengradski donjon, čiji zidovi u tlocrtu zatvaraju nepravilan trokut dugačak približno 24, a širok približno 21 m, unutar kojeg se nalaze ostaci jednokatnog stambenog prostora s podrumom. Čitavi je donjon okružen prstenom obrambenih zidova unutrašnje utvrde. Jugoistočno od donjona, u sklopu jugoistočnog obrambenog zida unutrašnje utvrde, nalazi se dobro očuvana pravokutna kula u kojoj se nekada nalazila kapela. Kapela je bila jednobordna, a njezin svod su nosili polustupovi na konzolama.⁴⁵ Unutrašnja je utvrda sa sjeveroistočne strane zaštićena obrambenim zidom čiji ostaci zatvaraju prostor u obliku nepravilna izdužena trokuta. U istočnome uglu toga trokuta nalaze se ostaci dobro očuvane polukružne kule, a u sjevernome uglu ostaci ulaznih vratiju. Unutrašnja utvrda Grebengrada bila je i s jugozapadne strane zaštićena, i to s dva prstena obrambenih zidova. Prvi prsten naslanja se neposredno na unutrašnju utvrdu, a njegovi ostaci zatvaraju jugozapadni dio zaravanka brda na kojemu leži Grebengrad u obliku nepravilna pravokutnika. U zapadnome uglu toga dijela Grebengrada nalaze se ostaci okrugle kule, danas polovično urušene i visoke približno 7 m. Drugi prsten obrambenih zidina naslanja se neposredno na okruglu kulu i jugozapadni obrambeni zid prvog prstena, a njegovi ostaci zatvaraju prostor u obliku izduženog trapeza zaobljenih uglova. Svojim dimenzijama Grebengrad je jedna od najvećih utvrda u Hrvatskoj.

Iako se Grebengrad prvi put spominje kao utvrda u ispravi kralja Andrije II. iz godine 1209., kada njome upravlja kaštelan Grdun, rodonačelnik obitelji Grebenski,

⁴² HIRC, 1905., str. 226.

⁴³ SZABO, 1914., str. 119.–120.; SZABO, 1920, str. 79.; RADAUŠ, 2002., str. 77.–79.

⁴⁴ ĐURIĆ, 1981., str. 51.–52.; REGISTAR, 1997., str. 119.

zbog sumnji nekih povjesničara u vjerodostojnost te isprave, za godinu kada se utvrda sa sigurnošću spominje uzima se 1277. Tada utvrda iz posjeda sinova Branića (Jurja, Marka, Fyla, Selka, Stjepana i Powsa) prelazi u posjed obitelji Grebenski, odnosno sinova Grduna, Vukoslava i Grduna. Tijekom druge polovice XIII. st. Grebengrad je sjedište male Hrastovičke ili Hrašćinske županije, koja se prvi put spominje 1258., da bi već potkraj istog stoljeća bila utopljena u Križevačku županiju.⁴⁶ U posjedu obitelji Grebenski utvrda ostaje sve do godine 1445., osim od 1357. do 1360., kada njome vlada hrv. – ug. kralja Ludovik I. Veliki. Nakon Grebenskih utvrdom su vladali obitelj Celjski (od 1445.), obitelj Vitovec (od 1456.), Ivaniš Korvin (od 1481.), obitelj Batthyány (od 1481.) i Nikole IX. Frankapan (od 1621.). Nakon što je Nikola vratio godine 1622. Grebengrad obitelji Batthyáy, on ostaje u njihovome posjedu sve do godine 1645. kada ženidbom prelazi u posjed obitelji Erdődy koja ga je nakon požara godine 1710. napustila i sjedište vlastelinstva prebacila u svoj novi dvorac kraj Novog Marofa.⁴⁷

⁴⁵ HORVAT, 1999., str. 195.

⁴⁶ KOŠČAK, 1973., str. 71.; BUDAK, 1994., str. 120.

Literatura

- ADAMČEK, J.: Pavlini i njihovi feudalni posjedi, *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786*, Zagreb
- ADAMČEK, J.: Vlastelinstvo Greben, *Kaj - časopis za kulturu i prosvjetu*, br. 4–5, Zagreb
- BALOG, Z., 1988.: Pavlinski objekti u okolini lepoglavskog samostana, Lepoglavski kompleks (Lepoglava IV), *Kaj*, br. III - V, Zagreb
- BALOG, Z., 1992.: Istraživanje najranije povijesti tvrđave Trakošćan - prije dolaska Draškovića, *Kaj*, br. 5-6, Zagreb
- BALOG, Z., 1994.(a): Rezultati najnovijih istraživanja samostana u Lepoglavi, *Ivanečki kalendar 1994*, Ivanec
- BALOG, Z., 1994.(b): Lauretanska kapela obitelji Drašković u bivšoj pavlinskoj crkvi u Lepoglavi - istraživanja 1993. godine, *Lepoglavski zbornik 1993*, Zagreb
- BALOG, Z., 1996.: Crkve tvrđave u zapadnom dijelu Varaždinske županije, *Kaj*, br. 3, Zagreb
- BALOG, Z., 2000.: Lepoglava 600 godina poslije, *Kaj*, br. 1-2, Zagreb
- BELOŠEVIĆ, S., 1926.: Županija Varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin, Zagreb
- BOGOVIĆ, M., 1859.: Grad Gotalovec, Pripoviesti, Zagreb
- BÖSENDORFER, J., 1994.: Crtice iz slavonske prošlosti, Vinkovci (pretisak I. izdanja iz 1910.)
- BUDAK, N., 1994.: Gradovi varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb
- ĆOŠKOVIĆ, P., 2002.: Gyulay, Ivan, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb
- DOBRONIĆ, Lj., 1984.: Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, *Rad JAZU 406*, razred za likovne umjetnosti, knjiga IX, Zagreb
- ĐURIĆ, T., 1981.: Stanje srednjovjekovnih gradina u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Muzejski vjesnik 4 - glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske*, Varaždin
- ĐURIĆ, T., 1982.: Stanje srednjovjekovnih gradina u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (II), *Muzejski vjesnik 5 - glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske*, Varaždin
- ĐURIĆ, T. / FELETAR D., 1991.: Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, treće dopunjeno i prerađeno izdanje, Koprivnica

⁴⁷ LASZOWSKI, 1902., str. 39. – 47.; SZABO, 1920., str. 80.; ADAMČEK, 1973., str. 16. – 21.; ŠOŠTARIĆ, 1987., str. 81.; BÖSENDORFER, 1994., str. 70. – 71.; RADAUŠ, 2002., str. 156.

- GULIN, A., 1995.: Povijest obitelji Rattkay, Zagreb
- GVOZDANOVIĆ, S. i V., 1971.: Stari gradovi i gradine u zagrebačkoj regiji, *Arhitektura*, br. 109/110, Zagreb
- HIRC, D., 1905.: Prirodni zemljopis Hrvatske, knjiga prva: Lice naše domovine, Zagreb
- HORVAT, Z., 1995.: Neki pomoćni prostori u starim gradovima kontinentalne Hrvatske: zahodi, stubišta, preprostori, rovovi i sl., *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, br. 3
- HORVAT, Z., 1999.: Kapele u burgovima 13. – 15. Stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, br. 7
- JURICA, V. / FILIPEC, K., 2002.: Lobor - Majka Božja Gorska, Gornja Stubica
- KOŠČAK, I., 1973.: Od Grebengrada do Novog Marofa, *Kaj - časopis za kulturu i prosvjetu*, br. 4–5, Zagreb
- KRAŠ, MARIJAN, 1994.: Prilozi za povijest Ivanca, *Ivanečki kalendar 1994*, Ivanec
- KRAŠ, MARIJAN, 1996.: Ivanec: prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine: Ivancu za šest stotu obljetnicu povodom prvog pisanog spomena Ivanca: 1396.-1996, Varaždin
- KRAŠ, MARIJAN, 1997.: Prilozi povijesti Ivanca od prvog spomena 1396 do 1940 godine, Zbornik 600 godina Ivanca, Varaždin, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, Ivanec, 1997., posebna izdanja, knj. 8
- KRČELIĆ, B. A., 1952.: Annuae ili Historija 1748 – 1767, Zagreb
- KUKULJEVIĆ - SAKCINSKI, I., 1886.: Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj, *Rad JAZU*, Zagreb
- KUŠEN, EDUARD, 1994.: Moguća obnova starog grada Ivanca, *Ivanečki kalendar 1994*, Ivanec
- LASZOWSKI, E., 1902.: Hrvatske povijesne građevine, Zagreb
- LASZOWSKI, E., 1903./1904.: Povijesne crtice o gradu Beli u županiji Varaždinskoj, poseban otisak iz *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva nove serije*, sv. VII, Zagreb
- LASZOWSKI, E., 1912.: Gradina Oštrc u Zagorju, *Prosvjeta*, god. 20, br. 7/8, Zagreb
- LASZOWSKI, E., 1914.: Grad Belec, *Hrvatska prosvjeta*, br. 1, Zagreb
- MARKOVIĆ, MIRKO, 1986.: Kulturno - povijesni fenomen stare Lepoglave, *Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU*, br. 1, Varaždin

- MATIJEVIĆ - SOKOL, 1997.: Najstarije povijesno svjedočanstvo o Ivanecu, Zbornik 600 godina Ivanca, Varaždin, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, Ivanec, 1997., posebna izdanja, knj. 8
- MILETIĆ, D., 1999.: Plemički grad Belec, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, br. 13 - 14, Zagreb
- OBAD - ŠČITAROCI, 1991.: Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja, Zagreb
- PINTEROVIĆ, DANICA, 1989.: Bradač, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb
- PRIBAKOVIĆ, DUŠAN, 1956.: Neki podaci o gradištima severozapadne Hrvatske, Vesnik Vojnog muzeja JNA, br. 3, Beograd
- RADAUŠ, T., 1998.: Erdödy, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb
- RADAUŠ, T., 2002.: Herković (Herkfy, Herkffy), Hrvatski biografski leksikon, Zagreb
- RADAUŠ, T., 2002.: Gotal, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb
- RADAUŠ, T., 2002.: Grebenski, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb
- REGISTAR, 1997.: Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, drugo dopunjeno izdanje, Bjelovar
- RISEK, LJILJANA, 2003.: Otvorena nebesa Ivana Krstitelja Rangera, *Večernji list*, subota, 11. siječnja, Zagreb
- SZABO, Gj., 1914: Spomenici kotara Krapina i Zlatar, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, nove serije, sv. XIII., Zagreb
- SZABO, Gj., 1919.: Spomenici kotara Ivanec, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, nove serije, sv. XIV., Zagreb
- SZABO, Gj., 1920.: Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb
- SZABO, Gj., 1939.: Kroz Hrvatsko zagorje, Zagreb
- ŠIMEK, MARINA, 1997.: Tragovi najstarijeg naseljavanja na području Ivanca i okolice, Zbornik 600 godina Ivanca, Ivanec
- ŠOŠTARIĆ, CVJETKO, 1987.: Gradine na Ivanščici, *Naše planine*, br. 3 – 4, Zagreb
- ŠVAB, M., 1989.: Herman II. Celjski, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb
- ŠVAB, M., 1998.: Gisingovci, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb

TOMIČIĆ, Ž., 1998.: Im Jahrhundertealten Grenzgebiet zwischen dem Westen und dem Osten Europas - Festungen der Ritterorden Mittelalterlichen Kroatien, *HORTUS ARTIUM MEDIEVALIUM*, Zagreb-Motovun

TEŽAK, SPOMENKA, 1995.: Klenovnik u »tami« srednjeg vijeka, Klenovnik/750godina, Klenovnik

ZMAJIĆ, BARTOL, 1983.: Bedeković Komorski, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb

Prilozi:

1. Bela - Pusta Bela, pogled s istoka na brdo s ostacima utvrde (snimio: Nino Vranić 1961., Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
2. Bela - tlocrt (preuzeto iz TOMIČIĆ, 1998., str. 174., sl. 8)
3. Podbela/Bela I., glavno pročelje s branič kulom (snimio: Nino Vranić 1961., Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
4. Podbela/Bela I. - tlocrt (preuzeto iz OBAD - ŠĆITAROCI, 1991.str.)
5. Margečan, pogled s istoka na brdo s ostacima utvrde (preuzeto iz ĐURIĆ/FELETER, 1991., str.)
6. Margečan - tlocrt (preuzeto iz TOMIČIĆ, 1998., str. 173., sl. 6)
7. Ivanec - glavno pročelje gledano sa sjevera (snimila: A. Deanović 1957. Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
8. Ivanec - tlocrt (preuzeto iz KUŠEN, 1994., str. 57.)
9. Lepoglava - pogled sa sjeverozapada na brdo s ostacima utvrde i kapelom sv. Ivana (snimio: K. Regan 2001.)
10. Lepoglava 1492. (preuzeto iz RISEK, 2003., str. 17.)
11. Loborgrad - pogled sa zapada na brdo s ostacima središnjeg dijela utvrde (snimio: G. Szabo 1912., Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
12. Loborgrad - tlocrt (K.Regan, 2002.)
13. Gradina kraj Lobora 1913. - pogled s juga na brdo s ostacima utvrde i svetište Majke Božje Gorske
14. Gradina kraj Lobora - tlocrt (pripremio K. Regan prema JURICA, V. / FILIPEC, K., 2002., str. 14.)
15. Oštrcgrad - pogled sa zapada na brdo s ostacima utvrde (snimio: G. Szabo 1912., Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
16. Oštrcgrad - tlocrt (preuzeto iz SZABO, 1914., str. 113.)
17. Belecgrad - glavni ulaz i polukružna kula izbliza (snimio: G. Szabo 1913., Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
18. Belecgrad - tlocrt (preuzeto iz MILETIĆ, 1994., str. 141.)
19. Židovina - pogled na brdo s ostacima utvrde (preuzeto iz FILIPEC, 1999. - 2000., str. 356.)

20. Židovina - tlocrt (preuzeto iz FILIPEC, 1999. - 2000., str. 357.)
21. Zajezda/Milengrad - pogled sa sjeveroistoka na kamenu stijenu i ostatke utvrde (snimio: Gj. Szabo 1913., Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
22. Zajezda/Milengrad - tlocrt (preuzeto iz HORVAT, 1995., str. 307.)
23. Gotalovec - pročelje (crtež Gj. Szabe olovkom, Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
24. Gotalovec - tlocrt (preuzeto iz SZABO, 1914., str. 119.)
25. Grebengrad - pogled s jugozapada na brdo s ostacima utvrde (snimio: N. Vranić 1955., Ministarstvo kulture - Zavod za kulturu)
26. Grebengrad - tlocrt (preuzeto iz SZABO, 1920., str. 90.)